

איתן קולברג

על מות הקדושים (שהאדה) באסלאם הקלאסי

מובאת כאן הרצאת הבכורה של פרופ' איתן קולברג כחבר האקדמיה. פרופ' קולברג הרצה באספה הכללית הפתוחה של האקדמיה בחנוכה תשנ"ה (ב' בטבת, 5.12.94)

בקרבת המוסלמים נודעת חשיבות עליונה לאופן מותו של האדם: עניין זה קובע את מעמדו בעיני הדורות הבאים ומשפיע ישירות על גורלו בעולם הבא. אין מיתה התופסת מקום מרכזי יותר מאשר מות הקדושים (שהאדה).

יש הקבלה בין המונח הערבי **שהיד** לבין המונח היווני **מרטיס**; בשני המקרים מילה שפירושה "עד" קיבלה מאוחר יותר משמעות נוספת של מי שמת למען אמונתו. בקוראן משמשת המילה **שהיד** בדרך כלל במשמעותה המקורית; בפסוקים בודדים (שבהם היא מופיעה בצורת הרבים **שוהדא**) אפשר לפרשה כמתייחסת אל מי שנפל בקרב, אך אין ודאות שזו אכן כוונת הכתוב. לעומת זה, הרעיון שמי שנהרג למען האל איננו נחשב כמת מופיע בקוראן פעמים מספר. ספרות ה**חדית'** (העוסקת במעשיו ובאמרותיו של הנביא מוחמד) גדושה תיאורים על הגמול הצפוי ל**שהיד**: כל חטאיו יימחקו; הוא יהיה מוגן מפני חיבוט הקבר, יינשא לשבעים ושתיים עלמות גרעדן וישמש מליץ יושר לשבעים מבין קרוביו. רוחו תעלה ישירות השמימה, שם היא תשכון בגופן של ציפורים ירוקות ליד כס הכבוד, עד אשר תושב אל גופו בשעת תחיית המתים, וה**שהיד** יתפוס את מקומו ב"מעון המרטיירים" (**דאר אלשוהדא**) אשר בגן עדן.

יש שני סוגים עיקריים של **שהיד**, וההבדל ביניהם הוא בטקסי קבורתם. **שוהדא** מהסוג הראשון ידועים כ**שוהדא אלמערכה** (מרטיירים בשדה הקרב) או כ"שוהדא בעולם הזה ובעולם הבא", והם זוכים לטקסי קבורה מיוחדים, ואילו **שוהדא** מהסוג השני נקברים כמוסלמים מן השורה. יש דיונים מפורטים באשר לטקסי הקבורה של **שוהדא אלמערכה**. לדעת חכמי הלכה מוסלמים רבים אין לרחוץ את גופם, יש לקבור אותם בבגדים שבהם נפלו, ואין להתפלל עליהם. הסברים שונים ניתנו לדינים הללו. לדוגמה, מות הקדושים מונע את טומאת המת, לכן אין צורך לרחוץ את הגופה. בגדיו המגואלים בדם של ה**שהיד** ישמשו בעולם הבא הוכחה לכך שמת במלחמה למען אללה; ה**שהיד** איננו נזקק לתפילה, שכן גמולו בעולם הבא מובטח ממילא.

יוחנן פרידמן חירות דתית וכפייה דתית במסורת האסלאם (תקציר)

הקוראן והמסורת הנבואית המוסלמית עוסקים לא מעט בשאלת היחס אשר על המוסלמים לנלוט כלפי דתות אחרות. מקובל לומר שמראשית דרכו עשה האסלאם הבחנה חדה בין היהודים והנוצרים, מחד, לבין עובדי האלילים, מאידך. עובדי האלילים היו חייבים להתאסלם ואילו היהודים והנוצרים הורשו בתנאים מסוימים לדבוק בדתם.

ניסוח מקובל זה טעון תיקון משמעותי. נכון הדבר שבימי המדינה המוסלמית הקדומה ביותר בעיר מדינה היה האסלאם מוכן להכיר בקיומן של דתות אחרות לצדו. אולם לאחר ההצלחות הצבאיות הראשונות נשתנו פני הדברים. הן הקוראן הן המסורת הנבואית החלו לדרוש שכל תושבי חצי האי הערבי יקבלו על עצמם את דת האסלאם. הערבים ברובם המכריע עשו כן, מי מרצון ומי בכפייה. היהודים והנוצרים אשר נשארו דבקים בדתם גורשו מחצי האי. נקבע העיקרון הגורס שחצי האי הערבי יהיה מקום מושבה של דת אחת בלבד, היא דת האסלאם.

לאחר שהמוסלמים כבשו את השטחים הנרחבים במזרח התיכון והיה עליהם לשלוט באימפריה שרוב תושביה כופרים, הם גיבשו גישה אחרת, שתאמה את המצב החדש. הדרישה הגורסת להתאסלם, אשר הדריכה את המוסלמים בראשית דרכם בחצי האי הערבי, פינתה את מקומה להסדר אשר איפשר לכל תושבי האימפריה לדבוק בדתם, אם כי הוטלו עליהם הגבלות שונות שנועדו להבליט את עליונותו של האסלאם ואת נחיתותן של הדתות האחרות. מבחינה זו לא היה הבדל של ממש בין היהודים והנוצרים לבין עובדי האלילים: הדוגמה ההיסטורית החשובה ביותר לעניין זה היא הדוגמה של הודו, אשר מעמד תושביה במשך מאות שנות השלטון המוסלמי היה דומה בעיקרו של דבר למעמדם של היהודים והנוצרים באזורים האחרים של האימפריה.

לאור הדברים האלה אפשר לומר שתושבי חצי האי הערבי (אשר רובם המכריע היו ערבים) נאלצו להתאסלם או לגלות ממקומם, ואילו תושבי שאר האזורים שבהם שלט האסלאם – גם אם היו עובדי אלילים – הורשו להחזיק בדתם, אם כי השלטון המוסלמי הטיל הגבלות שונות על אורח חייהם ועל ההיבטים הפומביים של פולחנם. היו רק שתי קבוצות אשר זכות זו לא ניתנה להן: המושומדים, אשר ההלכה המוסלמית קבעה עונש מוות לאלה מהם שעמדו במריים; והמניכיאים, אשר מעולם לא הוכרו כ"אנשי חסות" הרשאים להחזיק בדתם.